

Vabariigi Valitsuse määruse
„Leluselja looduskaitseala moodustamine ja kaitse-eeskiri” eelnõu
SELETUSKIRI

1. Sissejuhatus

Looduskaitseseaduse (edaspidi ka *LKS*) § 10 lõike 1 alusel on Vabariigi Valitsusel õigus võtta ala kaitse alla ja kehtestada ala kaitsekord. Eelnõukohase määrusega muudetakse olemasoleva kaitsealuse puistu (Putkaste jugapuude kasvukoht ehk Leluselja jugapuud) kaitsekorda, laiendatakse kaitstavat ala, täiendatakse kaitstava ala eesmärgi, moodustatakse Leluselja looduskaitseala (edaspidi *kaitseala*) ja kehtestatakse selle kaitse-eeskiri.

Kaitseala asub Hiiu maakonnas Hiiumaa vallas Käina osavallas Lelu külas riigimaal ja selle pindala on 5,4 ha.

Kaitseala territoorium on osaliselt (0,78 ha ulatuses) olnud kaitse all alates 28. maist 1958. a, kui Hiiumaa Rajooni Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee võttis vastu üldkohustusliku otsuse nr 34 „Looduskaitse korraldamisest Hiiumaa rajoonis”, millega võeti muu hulgas kaitse alla Putkaste jugapuude kasvukoht ehk Leluselja jugapuud.

Vastavalt LKS § 91 lõikele 1 kehtivad enne selle seaduse jõustumist kaitse alla võetud kaitsealade ja kaitstavate looduse üksikobjektide kaitse-eeskirjad ja kaitsekord seni, kuni LKS alusel kehtestatakse uued kaitse-eeskirjad. Seega ei võeta määrusega kaitse alla uut ala, vaid kinnitatakse kaitse all olevale alale kehtivate õigusaktide kohane kaitsekord.

Eelnõukohase määrusega muudetakse LKS § 13 lõike 1 alusel olemasoleva kaitsealuse puistu piiri, eesmärgi, kaitsekorda ja kaitstava loodusobjekti tüüp looduskaitsealaks. Kaitstavat ala laiendatakse ning kaitsekorda ja kaitstava loodusobjekti tüüpi muudetakse tulenevalt vajadusest tagada I ja II kaitsekategooria liikide (roheline hiidkupar ja harilik jugapuu) ning vana loodusmetsa kaitse.

Määruse eelnõu on koostanud Keskkonnaameti looduskaitse planeerimise osakonna vanemspetsialist Andres Miller (tel 503 6455, e-post andres.miller@keskkonnaamet.ee), eelnõu kaitsekorra otstarbekust on kontrollinud Keskkonnaameti looduskaitse planeerimise osakonna juhtivspetsialist Nele Saluveer (tel 5693 9110, e-post nele.saluveer@keskkonnaamet.ee). Eelnõu õigusekspertiisi on teinud Keskkonnaameti õigusosakonna vanemjurist Reelika Metshein (tel 5697 7994, e-post reelika.metshein@keskkonnaamet.ee), Keskkonnaministeeriumi kontaktisik eelnõu ministeeriumitevahelisel kooskõlastamisel ja kinnitamisel on Marika Erikson, (tel 626 2880, marika.erikson@envir.ee), keeleliselt on toimetanud Siiri Soidro (tel 640 9308, e-post siiri.soidro@tlu.ee).

2. Eelnõu sisu, piirangute ja kaitse alla võtmise põhjendus

2.1. Kaitse eesmärkide vastavus kaitse alla võtmise eeldustele

Kaitseala eesmärk on kaitsta vana loodusmetsa ning kaitsealuseid liike rohelist hiidkupart (*Buxbaumia viridis*) ja harilikku jugapuud (*Taxus baccata*).

Vastavalt LKS §-le 7 on kaitseala kaitse alla võtmise eeldused ohustatus, haruldus, tüüpilisus, teaduslik, ajaloolis-kultuuriline või esteetiline väärtus või rahvusvahelistest lepingutest tulenev kohustus ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2009/147/EÜ loodusliku linnustiku kaitse kohta (ELT L 20, 26.01.2010, lk 7–25) ja nõukogu direktiivi nr 92/43/EMÜ looduslike elupaikade ning loodusliku loomastiku ja taimestiku kaitse kohta (EÜT L 206, 22.07.1992, lk 7–50; edaspidi *loodusdirektiiv*) rakendamine. Leluselja kaitseala kaitse all olemise ja laiendamise eelduseks on ohustatus ja haruldus. Kaitseala toetab ka loodusdirektiivi rakendamist, kuid vähemalt esialgu puudub vajadus kaitseala esitamiseks üleeuroopalisse kaitstavate alade võrgustikku Natura 2000, mis on loodud loodusdirektiivi rakendamiseks. Loodusdirektiivi elupaigatüübi vanad loodusmetsad ja liigi roheline hiidkupar kaitseks on Eesti praeguseks juba piisavalt kaitstavaid alasid võrgustikku Natura 2000 esitanud ning nüüd tuleb pigem keskenduda nende alade kvaliteedi tõstmisele ehk looduslikkuse suurendamisele, mitte lihtsalt pindala laiendamisele.

Vanad loodusmetsad on loodusdirektiivi I lisa esmatähtis elupaigatüüp koodiga 9010* (tähistab esmatähtsat). Vanad loodusmetsad on ohustatud kogu maailmas, ka Eestis, kus need on jäänud haruldaseks ja nende pindala on 2018. aasta statistilise metsainventuuri andmete põhjal vaid 5,2% metsade kogupindalast ehk 121 800 ha. Kaitseta vanu metsi ohustab raie, mistõttu nende pindala väheneb pidevalt. Vanu loodusmetsi ohustab lisaks igasugune muu inimtegevus, nagu ehitamine, kuivendamine, prügistamine (sh aiapäätmed), lageraie naabruses (muutused valgus- ja niiskustingimustes ning õhuliikumises), samuti võõrliigid.

Roheline hiidkupar (*Buxbaumia viridis*) on I kaitsekategooria ja loodusdirektiivi II lisa samblaliik, millel on Eestis teada ligi sada leiukohta, mis kõik peale kahe (Raplamaal ja Läänemaal) paiknevad saartel. Üle 40 leiukohta on Hiiumaal, peaaegu sama palju Saaremaal, kolm Vormsil ja kaks Ruhnul. Varasemast on teada liigi olemasolu Abrukal, kuid juba ligi sajand pole liiki seal enam leitud. Roheline hiidkupar kasvab väga kõdunenud, enamasti okaspuu lamatüvedel niisketes okas- ja segametsades. Liik on tundlik metsa majandamise suhtes, kuna raied ja kuivendamine muudavad kasvukoha niiskus- ja valgustingimused liigile ebasoodsaks. Liigi tegevuskava järgi on kriitilise tähtsusega ohutegur sobiva lagunemisastmega okaspuu-kõdupuidu vähesus, suure tähtsusega ohutegurid on metsaraie ja metsakuivendus. Nooremates ja ka vaid mõõdukalt majandatud metsades väheneb oluliselt kõdupuiduliikidele kasvuks sobivad tingimused. Metsaraie tagajärjel muutuvad ebasoodsamaks nii rohelise hiidkupra kasvuks sobivad valgustingimused kui ka niiskusrežiim. Ka metsakuivendustööd halvendavad rohelise hiidkupra kasvuks vajalikke tingimusi, kuna niisket mikrokliimat eelistava liigi kasvukeskkond muutub kuivenduse ja isegi harvendusraie tõttu (paraneb õhu liikumine) kuivemaks ning see muudab ka kõdupuidu kuivemaks ja liigile vähem sobivaks. Eesti punase nimestiku kohaselt on roheline hiidkupar ohualtis seisus.

Harilik jugapuu (*Taxus baccata*) on II kaitsekategooria taimeliik, mis kasvab Eestis oma leviku kirdepiiril. Eestis leidub jugapuud Hiiu- ja Saaremaa lääneosas ning mandril Nõval ja Pärnumaal. Jugapuu on Eestis kasvavatest puuliikidest kõige varjutalavam, äärmiselt aeglasekasvuline, kuid silmapaistvalt pikaeline. Kuigi jugapuu on mürgine, erandiks vaid eredavärviline (punane) seemnerüü, söövad seda metskitsed, põdrad, jäneseid ja hiired. Harilik jugapuu on kahekojaline taim, kuid liigi kaitse tegevuskava andmetel võib jugapuu kojalisus eluea jooksul muutuda ja võimalikud on ka ühekojalised puud. Liigi tegevuskava järgi on tänapäeval peamised ohutegurid looduslikud protsessid, eeskätt jugapuu külmakartlikkus. Lisaks kahjustavad jugapuud, vaatamata tema mürgisusele, metsloomad, peamiselt metskitsed, aga ka põdrad, hirved ja isegi hiired. Ka tormid võivad jugapuule hukatuslikult mõjuda, kui

ülarinde puud murduvad või paiskuvad ümber ning jugapuud enda alla matavad või juuremättaga õhku tõstavad. Väga vastupidava, sitke ja ilusa puidu tõttu on inimesed jugapuud juba iidsetest aegadest ohtralt kasutanud. Õnneks on inimeste teadlikkus jugapuust kui loodusharuldusest paranenud ja jugapuud tarbepuuks enam ei kasutata. Hukatuslikult mõjub jugapuule lageraie kasvukohas, sest järsult muutuvad valgustingimused ja mikrokliima, põhjaveetase tõuseb, vohama hakkab rohu- ja samblarinne, suureneb külmakahjustuste ja külmakohrutuse oht ning metskitsed ohustavad lagedale jäänud jugapuid rohkem. Lisaks võidakse jugapuid lihtsalt teadmatusest koos muu alusmetsaga lageraie (või ka hooldusraie) käigus maha raiuda. Jugapuu on põuakartlik, mistõttu ohustab seda kasvukoha kuivendamine kuivendussüsteemide rajamisel või rekonstrueerimisel. Eesti punase nimestiku kohaselt on harilik jugapuu ohualtis seisus.

Lisaks eespool nimetatud loodusväärtustele on Leluselja looduskaitseala kaitse all hoidmine oluline teistegi haruldaste ja ohustatud taimeliikide kaitseks. Samas pole nende eraldi kaitse-eesmärgina nimetamine vajalik, kuna eesmärgiks seatavate katusliikide, nende elupaikade ja koosluse kaitseks kehtestatav kaitsekord tagab kaudselt ka nende kaitse. See tähendab, et kaitsekorra väljatöötamisel on lähtutud kaitse-eesmärgina loetletud liikide ja koosluse ökoloogilistest nõudlustest. Seeläbi tagatakse kaitse kõikidele liikidele, kelle elupaigaks on kaitse-eesmärgiks olev kooslus, või ka neile liikidele, kelle elupaigaeelistused sarnanevad eesmärgina loetletud katusliikide omadega. Kaitseala kaitse-eesmärgiks on seatud see kooslus ja need kaitsealused liigid, kelle kaitse jaoks on tegemist esindusliku ja soodsa seisundi säilitamiseks olulise alaga. Kaitse-eesmärgiks on seatud ka need liigid, kelle soodsa seisundi säilimiseks pikaajaliselt (säilimiseks pikas perspektiivis) ei piisa ainult isendikaitsest. Teisi kaitsealuseid liike ei ole kaitsekorra määramisel aluseks võetud, kuid nende puhul on arvestatud, et eesmärgiks seatavate katusliikide ja koosluse alusel kehtestatav kaitsekord tagab ka nende kaitse. Kaitse-eeskirjas sätestatud kaalutusõiguse teostamisel saavutatakse nende liikide puhul kaitse eesmärk (LKS § 14 lõige 2) LKS §-s 55 sätestatud isendikaitse kaudu. Teiste sõnadega tuleb nende liikide puhul kaitseala valitseja nõusolekul lubatud tegevusteks ja kaitseala valitseja nõusolekuta keelatud tegevusteks nõusolekut andes arvestada, et kavandatud tegevus ei oleks vastuolus LKS §-s 55 sätestatud isendikaitse põhimõtetega. Isendikaitse väldib konkreetsete isendite surmamist, kahjustamist ja hävitamist, kuid ei taga nende liikide elupaikade säilimist sellises mahus, et oleks tagatud nende liikide püsiv pikaajaline säilimine nende levikualal.

Alal praegu teadolevalt leiduvaid III kaitsekategooria kaitsealuseid taimeliike harilikku ungrukolda (*Huperzia selago*) ja pruunikat pesajuurt (*Neottia nidus-avis*) ei ole kaitse-eesmärgina nimetatud. Nende liikide puhul tuleb arvestada, et kaitseala valitseja võib LKS §-s 55 sätestatud isendikaitse sätetele tuginedes seada lisaks kaitse-eeskirjas esitatud piirangutele liigispetsiifilisi tingimusi, mis on vajalikud isendikaitseks.

2.2. Kaitse alla võtmise otstarbekus

Leluselja looduskaitseala moodustatakse olemasoleva looduskaitsealuse puistu põhjal. Seega ei ole tegemist uue kaitsealaga, vaid vana kaitsekorraga alale optimaalse kaitsekorra ja looduses jälgitava piiri kehtestamisega. LKS § 48 lõige 1 näeb ette, et I kaitsekategooria liikide kõikide teadaolevate elupaikade või kasvukohtade kaitse tagatakse kaitsealade või hoiualade moodustamise või püsielupaikade kindlaksmääramisega. Seega tuleb Leluselja looduskaitseala kaitse-eesmärkide hulka lisada roheline hiidkupar (senine eesmärk oli vaid hariliku jugapuu kaitsmine) ja kaitstavat ala rohelisele hiidkuprale vajalikus ulatuses laiendada. Kuna kõik

kaitsealal teadaolevad kaitsealused liigid on vana loodusmetsa liigid, lisatakse kaitse-eesmärkide hulka ka vana loodusmets.

Kaitsealal on vana loodusmetsa peaaegu kogu ulatuses (vaid kaitseala idaservas on 0,8 ha-l noored, umbes 30-aastased segapuistud). Valdavalt on tegu 110–190 aasta vanuste kuuse- või männienamusega kahe- ja kolme- liigilise segametsa puistutega. Teises rindes valitseb kuusk. Valitsev on jänesekapsa-mustika metsakasvukohatüüp, kuid esindatud on ka angervaksa ning mustika kasvukohatüüp. Võõrliikidest leidub lehist ja nulg, viimane annab ka järelkasvu.

Kaitsealal on rohelist hiidkupart inventeeritud 2013. aastal (leiti 14 taime) ja 2020. aastal (1 taim) ning harilikku jugapuud on inventeeritud 1969. aastal (leiti u 10 taime), 2007. aastal (4 taime), 2009. aastal (6 taime) ja 2020. aastal (7 taime).

Kaitse-eesmärgiks oleva vana loodusmetsa ja roheline hiidkupra soodsat seisundit ei ole võimalik tagada kaitsealuse puistu piiranguvööndis, sest piiranguvööndis (kus on lubatud majandustegevus) ei ole võimalik tagada loodusmetsa puutumatut arengut, mis on vajalik selle soodsaks seisundiks. Puutumatust saab tagada sihtkaitsevööndis, kuid sihtkaitsevööndi režiimi ei ole võimalik kehtestada kaitsealuses puistus, mille maa- ja veeala on Vabariigi Valitsuse 3. märtsi 2006. a määruse nr 64 „Kaitsealuste parkide, arboreetumite ja puistute kaitse-eeskiri” § 1 lõike 4 järgi piiranguvöönd.

2.3. Kaitstava loodusobjekti tüübi valik

LKS § 4 sätestab, et kaitstavad loodusobjektid on kaitsealad (rahvuspargid, looduskaitsealad ja maastikukaitsealad), hoiualad, kaitsealused liigid ja kivistised, püsielupaigad, kaitstava looduse üksikobjektid ning kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavad loodusobjektid.

Kaitstava ala tüübiks on valitud kaitsealade alltüüp looduskaitseala, kuna kaitseala peamine eesmärk on vana loodusmetsa ja selle liikide, sh roheline hiidkupra ja hariliku jugapuu kaitse. Kuna kaitseala väärtuste säilitamisel on põhiohk looduslike protsesside tagamisel, mitte seisundi hoidmisel, on asjakohane kaitstava loodusobjekti tüübiks määrata looduskaitseala, mitte maastikukaitseala. Maastikukaitsealana käsitletakse tänapäeval kaitsealasid, mille eesmärgi saavutamiseks on olulisem olemasoleva maastiku seisundi säilitamine, sealhulgas vaadete säilitamine või taasavamine ning poollooduslike koosluste taastamine ja hooldamine, mitte looduslike protsesside tagamine ehk looduslikesse protsessidesse mittesekkimine.

Hoiuala kaitsekord ei taga alati loodusväärtuste terviklikku kaitset, sest hoiuala ei tsoneerita eraldi kaitsevöönditesse, sellele ei kehtestata eraldi kaitsekorda täpsustavat kaitse-eeskirja ning hoiualal ei saa kehtestada väärtuspõhiseid majandamispäringuid. Kuna alal leiduvate kaitsealuste liikide ja vana loodusmetsa soodsa seisundi tagamiseks on hädavajalik nende liikide elupaigas ja metsas teatud majandamispäringute kehtestamine, näiteks maaparandussüsteemide hoiutöödele ja metsahooldusele, peab need loodusväärtused tsoneerima sihtkaitsevööndisse.

Püsielupaigana kaitstakse ainult konkreetse liigi elupaika, mitte erinevate väärtustega looduskompleksi.

Arvestades eeltoodut ja asjaolu, et kaitse korraldamisel on rõhk liikide, sh rohelise hiidkupra ja hariliku jugapuu, ning loodusmetsa terviklikul kaitsmisel, on kaitseala tüübiks määratud looduskaitseala.

2.4. Kaitstava loodusobjekti välispiir ja vööndi piir

Kaitseala piiritlemisel lähtuti sellest, et kaitstavad väärtused oleksid hõlmatud nende kaitseks sobivasse vööndisse, vajaduse korral koos puhvriga, ning piir oleks üheselt arusaadav ja looduses tuvastatav. Seetõttu on piiritlemisel kasutatud selgepiirilisi ja ajas vähe muutuvaid objekte (teid, kraavide kaldaid), mõõdistatud katastriüksuste piire ning mõttelisi sirgeid. Koordinaadid on esitatud tasapinnaliste ristkoordinaatidena kraadides ja geodeetilisel kujul. Kaitseala piiri kaardile kandmisel on alusena kasutatud Eesti põhikaarti (mõõtkava 1 : 10 000) ja maakatastri andmeid.

Võrreldes senise kaitsealuse loodusobjekti pindalaga (0,78 ha) suureneb kaitseala pindala 4,6 ha võrra ja on edaspidi 5,38 ha. Kogu kaitseala on riigiomandis olev metsamaa.

Kaitseala välispiiri, mis on ühtlasi sihtkaitsevööndi piir, määramisel lähtuti sellest, et kaitstavad väärtused, eelkõige kaitsealuste liikide kasvukohad, oleksid tervenisti hõlmatud ning neil oleks ümber piisav puhverala (mets), mis kaitseb liike valgus- ja niiskustingimuste järskude muutuste eest, ning et piir oleks üheselt arusaadav ja looduses tuvastatav.

Kaitseala suurema lahustüki piir kulgeb katastriüksuse 12129 Valgu-Lelu-Leemeti tee (36801:001:2200; ei jää kaitsealale) loodeotsa lähedalt mööda Taimeaia tee idaserva põhja poole truubini, sealt mõttelise sirgena koordinaatpunktide 58,81615517 ja 22,55564676; 58,81599647 ja 22,55693984; 58,81551605 ja 22,55819367 (kraavi käänak); 58,81504155 ja 22,55852007 (kraaviots) ning 58,81408669 ja 22,55796790 (kraavi suue Jausa jõkke) vahel, siis mööda Jausa jõe paremkallast katastripiirini ja seejärel mööda katastripiiri tagasi alguspunkti.

Arvestades hiljutiste lähikonnas toimunud lageraiete halba mõju rohelisele hiidkuprale seoses valgustingimuste ja õhuniiskuse muutusega, võetakse kaitse alla rohelise hiidkupra kasvukohast loodesse jääv metsaosa. See on puistu koosseisult, ilmelt ja puude vanuselt sarnane rohelise hiidkupra kasvukohaga, kuid seni pole seal rohelist hiidkupart leitud. Ühtlasi jääb see metsaosa puhvriks teadaolevatele rohelise hiidkupra leiukohtadele, vähendades loodetuule kuivendavat mõju.

Kaitseala väiksema lahustüki piir kulgeb katastriüksuse 12129 Valgu-Lelu-Leemeti tee (36801:001:2200; ei jää kaitsealale) piirist mööda Raiesmiku tee põhjaserva lääne poole koordinaatpunkti 58,81381671 ja 22,55417447, sealt mõttelise sirgena põhja poole katastripiirini, siis otse edasi mööda katastripiiri koordinaatpunkti 58,81437580 ja 22,55397893 ning seejärel mõttelise sirgena koordinaatpunktide 58,81431067 ja 22,55477080 ning 58,81448548 ja 22,55514757 (katastripiiril) vahel ning siis mööda katastripiiri tagasi alguspunkti.

Kaitseala edelapoolne jugapuude elupaik hõlmab pool metsa vääriselupaigast (VEP nr 204670). Kuna vääriselupaik jääb ühele metsaeraldisele, mis tähendab, et mets on kogu vääriselupaiga ulatuses sarnane jugapuude kasvukohaga, võetakse kogu vääriselupaiga ala kaitse alla. Ühtlasi

jääb seni jugapuudega asustamata vääriselupaiga ala puhvriks lageraielangi ja jugapuude elupaiga vahel.

2.5. Kaitsekord

2.5.1. Kaitsekorra kavandamine

Kaitsekorra väljatöötamisel on arvestatud kaitsealal leiduvaid loodusväärtusi (eksperdid Ülle Kukk, Gennadi Kotsur, Taimo Törnpu, Renno Nellis ning Rita ja Andres Miller). Kaitse-eeskirjaga kehtestatud piirangud on sätestatud ulatuses, mis tagab kaitsealal leiduva loodusliku elupaiga ja liikide soodsa seisundi ning on proportsionaalne erinevate huvide ja vajadustega.

Kaitseala kaitse-eeskiri täpsustab LKS alusel seatud kitsendusi omandiõigusele (Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 32). Keskkonda mõjutava tegevuse õigusliku regulatsiooni aluseks on PS §-st 5 tulenev loodusvarade ja loodusressursside kui rahvusliku rikkuse säästva kasutamise põhimõte. Elu- ja looduskeskkonna säästmise ning sellele tekitatud kahju hüvitamise kohustus tuleneb PS §-st 53. Tulenevalt PS §-dest 5, 32 ja 53 ning keskkonnaseadustiku üldosa seaduse ja LKS alusel võib omandiõigust piirata. Omandiõiguse põhiollemuse säilimiseks peavad seadusest tulenevad piirangud olema asjakohased ja proportsionaalsed kaitstavate loodusväärtustega ehk sobivad, vajalikud ja mõõdukad piirangu eesmärgi saavutamiseks. Kaitse-eeskirjaga piirangute täpsustamise eesmärk on alal leiduvate loodusväärtuste säilimine. Seda eesmärki saab lugeda õiguspäraseks, kuna abinõud, mis soodustavad eesmärgi saavutamist, on õiguslikult sobivad: kaitseala moodustamine ja loodusväärtusi kahjustavatele tegevustele piirangute seadmine aitab kaasa kaitseala eesmärkide täitmisele. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne. Kaitse-eeskirja regulatsiooni eesmärgi (loodusväärtuste säilimine) täitmiseks ei ole muid vähemalt sama efektiivseid, kuid isikuid vähem koormavaid meetmeid. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt isikutele antud õigusesse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Eesti loodusväärtuste säilimine on oluline eesmärk. Alale kaitse tagamisega ja tegevustele piirangute seadmisega ala loodusväärtused säilivad, loodusväärtusi kahjustavate tegevuste elluviimisel need hävivad.

Ettevõtluse, sh metsaraie ja ehitamise korral on teada risk, et tegevust ei saa võimaldada juhul, kui see kahjustab loodust või elukeskkonda. Ettevõtlusvabadus ei anna isikule õigust nõuda rahvusliku rikkuse ega riigi vara kasutamist oma ettevõtluse huvides. Omandiõigus ja ettevõtlusvabadus ei ole piiramatud õigused. Kaitse-eeskirjaga alale seatud eesmärk kaalub üles omandiõiguse ja ettevõtlusvabaduse riive. Järgnevates kaitsekorra peatükkides on esitatud kitsenduste kaupa põhjendused, miks need piirangud on vajalikud.

Vastavalt kaitsekorra eripärale ja majandustegevuse piiramise astmele on kaitseala tervikuna määratud sihtkaitsevööndiks. Sihtkaitsevööndi režiim on vajalik kaitsealuste liikide ja nende elupaikade ning metsakoosluse kaitseks.

Senise kaitseala piiri muutmiseks ja kaitsekorra uuendamiseks tunnistatakse käesoleva määrusega kehtetuks Hiiumaa Rajooni Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee 28. mai 1958. a otsuse nr 34 „Looduskaitse korraldamisest Hiiumaa rajoonis” lisa 1 alajaotise I

„Looduskaitsealade tähtsusega alad” punkt 6 „Jugapuu alusmets – Putkaste Metskonna Leluselja vahtkonnas kv. nr 155 lit. 14 ja 16 – 2,5 ha territooriumil”.

Kaitse-eeskiri ei reguleeri kaitsealal lautri või paadisilla rajamist ja laiendamist ning ujuvvahendiga liikumist, sest laevatatavad veekogud alal puuduvad. Samuti ei käsitle kaitse-eeskiri sõiduki ja maastikusõidukiga sõitmist, sest teid kaitsealale ei jää ning majandustegevus, milleks maastikusõidukeid vaja oleks, on keelatud. Kaitse-eeskiri lubab marjade ja seente korjamist, kuid ei käsitle muude metsa kõrvalsaaduste varumist, sest muude metsa kõrvalsaaduste, nagu puukoore, sambla, sambliku, vaigu, vihtade varumine võib kahjustada kaitse-eesmärgiks olevaid loodusväärtusi. Kaitsealal ei ole kalapüügiks sobilikku veekogu, mistõttu ei reguleerita kalapüüki. Samuti ei jää kaitsealale poollooduslikke kooslusi, ei kasva pilliroogu ega kuhju adru ning seetõttu ei ole vajadust reguleerida kaitse-eeskirjaga poollooduslike koosluste jaoks vajalikke tegevusi ning pilliroo ja adru varumist.

LKS-st tulenevalt on kaitse-eeskirjaga reguleerimata või kaitse-eeskirjas käsitlemata tegevused keelatud. Erandiks on sõiduki või maastikusõidukiga sõitmine, mida võib seaduse järgi järelevalve- ja päästetöödel, loodusobjekti kaitse korraldamise ja valitsemisega seotud tegevusel ning kaitstava loodusobjekti valitseja nõusolekul teostataval teadustegevusel kasutada.

2.5.2. Sihtkaitsevööndi kaitsekord

2.5.2.1. Lubatud tegevused

Kaitse-eeskirja kohaselt on inimestel lubatud kaitsealal viibida, korjata marju ja seeni ning pidada jahti. Inimeste liikumist ja enamiku loodusandide kasutamist pole piiratud, kuna tegu ei ole suure külastuskoormusega ega -väärtusega alaga ja juhuslik külastus ei kahjusta kaitseala kaitse eesmärgi saavutamist. Kuid kaitseala väiksuse ja tallamisõrna taimestiku tõttu on alal telkimine ja lõkke tegemine keelatud. Kaitsealal puuduvad ettevalmistatud lõkkekohad, samuti puudub otsene vajadus puhkekohtade loomiseks. Rahvaüritust võib kaitsealal korraldada vaid kaitseala valitseja nõusolekul. Inimeste kaitsealal viibimisele on seatud piirang vaid lähtuvalt suuremate inimgruppide ja ürituste võimalikust kahjulikust mõjust kaitsealale. Piirang võimaldab vältida rahvakogunemisi, samas saab kaitseala valitseja nõusolekul korraldada näiteks loodushariduslikke rahvaüritusi. Seega on kavandatud piisav paindlikkus ürituste võimaldamiseks eeldusel, et need ei ohusta loodusväärtusi. Marjade ja seente korjamine kaitseala loodusväärtusi eeldatavasti ei ohusta, küll võib aga ohtlikuks kujuneda metsa muude kõrvalsaaduste, näiteks sambla või puukoore varumine. Arvestades kaitseala väiksust, ei ole jahipidamise keelamine otstarbekas ega vajalik. Jahipidamine ei mõjuta oluliselt metsakoosluse looduslikku arengut.

Kaitseala valitseja nõusolekul on lubatud olemasolevate maaparandussüsteemide hoiutööd, sest kuigi kaitsealale ühtegi eesvoolu või registreeritud maaparandussüsteemi ei jää, läbib kaitseala kraavitatud Jausa jõgi ja sellesse suubuvad mõned väiksemad kraavid. Säte võimaldab kaitseala valitsejal kaaluda nende kraavide hoiutööde võimalikkust ja seada vajaduse korral tingimusi kaitseala loodusväärtuste kaitseks. Samuti on kaitseala valitseja nõusolekul lubatud veekogude loodusliku veerežiimi taastamine, millega säilitatakse võimalus kraavitatud Jausa jõe taastamiseks looduslikumaks ja kraavide sulgemiseks.

Kaitseala valitseja nõusolekul on lubatud koosluse kujundamine vastavalt kaitse eesmärgile ja kaitsealuste liikide elutingimuste säilitamiseks vajalik tegevus. Koosluse kujundamise all peetakse silmas metsakoosluse looduslikkuse suurendamist ja inimõju vähendamist, näiteks võõrliikide tõrjumist. Praegu on kaitsealal peamiseks võõrliigiks nulg, mille järelkasvu tuleks kõvasti piirata. Kaitsealuste liikide elutingimuste säilitamiseks vajalikuks tegevuseks võib osutuda näiteks jugapuule langenud suurema puu eemaldamine jugapuu pealt või rohelise hiidkupra ja teiste loodusemetsaliikide jaoks jämeda lamapuidu mahajätmine muude kaitsealal tehtavate tööde käigus.

Tehnovõrgu rajatise või tootmisotstarbeta rajatise rajamine kaitsealal paikneva kinnistu või kaitseala tarbeks ja olemasolevate rajatiste hooldustööd on lubatud kaitseala valitseja nõusolekul. Praegu kaitsealal rajatise peale mõne üksiku kraavi ei ole. Igaks juhuks selline rajatise rajamine võimalus kaitseala valitseja nõusolekul siiski jäetakse. Näiteks võib tekkida teadustöö käigus vajadus mõne rajatise ajutiseks või pikemaajalisemaks rajamiseks kaitsealale ja selle ühendamiseks elektri- või sidevõrguga. Suuremaid ehitisi, näiteks hooneid nii väikesele kaitsealale ehitada ei saa, sest see kahjustaks juba oluliselt kaitseala seisundit ja terviklikkust. Vajadusel saab hooneid ehitada väljaspool kaitseala. Teid ei saa samal põhjusel kaitsealale ehitada, kuid teadaolevalt puudub selleks ka vajadus, sest kaitseala piirneb mitme teega ja seda tükeldab juba üks tee. Kuna kaitseala on väike, ilma oluliste kõrgendike ja muude geograafiliste omapäradeta, ei ole ette näha, et rahuajal võiks tekkida vajadus mõne ehitise püstitamiseks riigikaitse tarbeks, mistõttu kaitse-eeskiri sellise vajadusega ei arvesta ega luba selliseid ehitisi kaitsealale püstitada.

Kaitsealal on vajalik võõrliikide, eeskätt nulu järelkasvu vähendamine. Vanad jämedad nuluhõõd on juba ise väärtuslikuks muutunud ja need tuleks säilitada, kuid noored nuluhõõd tuleks eemaldada, et tulevikus nulgude osakaal loodusemetsas ei suureneks, vaid ajapikku pigem kahaneks. Nuluhõõd ei ole Eestile omased, vaid on inimese poolt siia 19. sajandi algul toodud.

2.5.2.2. Keelatud tegevused

Kaitsealal on keelatud majandustegevus, loodusvarade kasutamine ning telkimine ja lõkke tegemine, arvestades kaitse-eeskirjaga sätestatud erisusi. Seega on keelatud tegevused, mis ei lähtu kaitseala eesmärgist. Vastavalt majandustegevuse seadustiku üldosa seadusele on majandustegevus iga iseseisvalt teostatav, tulu saamise eesmärgiga tehtav püsiv tegevus, mis ei ole seadusest tulenevalt keelatud. Tegevus, mille suhtes on kehtestatud teatamis- või loakohustus, loetakse samuti majandustegevuseks ka juhul, kui selle eesmärk ei ole tulu saamine. Seega on kõik kaitse-eeskirja kaitsekorra üldpõhimõtete peatükis või sihtkaitsevööndi peatükis reguleeritud tegevused, mis on määrusega lubatud ja mida tehakse tulu saamise eesmärgiga, ning tegevused, mis on lubatud kaitseala valitseja nõusolekul ja millega kaasneb teatamis- või loakohustus, kaitsealal lubatud majandustegevus. Kaitse-eeskirjaga lubatakse sihtkaitsevööndis majandustegevust, mis ei kahjusta kaitseala eesmärki või seisundit. Loodusvarade keelatud kasutamise all mõeldakse loodusvara kasutamist kaitseala loodusväärtusi ohustavas koguses või moel.

Kaitsealal puuduvad liinid ja teed liikluseaduse tähenduses, mistõttu kaitse-eeskiri ei reguleeri sõidukite kasutamist. LKS-st tulenevalt on mootorsõidukiga ja maastikusõidukiga sõitmine üldjuhul keelatud, see on lubatud vaid järelevalve- ja päästetöödel, kaitseala kaitse korraldamise ja valitsemisega seotud tegevusel ning kaitseala valitseja nõusolekul teostataval teadustegevusel. Leevendused sõidukitega sõitmiseks väljaspool teid ja maastikusõidukitega

sõitmiseks tulenevad LKS § 30 lõikest 3. Kaitsekorralduslikult reguleerimata tehniliste vahendite kasutamine seaks ohtu alal olevad loodusväärtused, kuid kaitse-eeskirjaga lubatud tegevuste kooskõlastamisel saab kaitseala valitseja kaaluda tehniliste vahendite kasutamise võimalikkust.

2.5.2.3. Tegevuste kooskõlastamine kaitseala valitsejaga

Tegevused, mis on kaitsealal keelatud, kui selleks ei ole kaitseala valitseja nõusolekut, on määratud LKS § 14 lõikega 1. Kaitseala valitseja nõusolekuta on kaitsealal keelatud muuta katastriüksuse kõlvikute piire ja sihtotstarvet, koostada maakorralduskava ja teostada maakorraldustoiminguid, kehtestada detail- ja üldplaneeringut, lubada ehitada ehitusteatise kohustusega või ehitusloakohustuslikku ehitist, anda projekteerimistingimusi, anda ehitusluba, rajada uut veekogu, mille pindala on suurem kui viis ruutmeetrit, kui selleks ei ole vaja anda veeluba, ehitusluba ega esitada ehitusteatist, ning anda lisaööta jahiulukitele.

Kaitseala valitseja ei kooskõlasta tegevust, mis kaitse-eeskirja kohaselt vajab kaitseala valitseja nõusolekut, kui see võib kahjustada kaitseala eesmärgi saavutamist või kaitseala seisundit. Kui tegevust ei ole kaitseala valitsejaga kooskõlastatud või tegevuses ei ole arvestatud kaitseala valitseja kirjalikult seatud tingimusi, mille täitmisel tegevus ei kahjusta kaitseala eesmärgi saavutamist või kaitseala seisundit, ei teki isikul, kelle huvides nimetatud tegevus on, vastavalt haldusmenetluse seadusele õiguspärast ootust sellise tegevuse õiguspärasuse osas.

Praktikas on tingimuste seadmine kõige enam kasutatav võtte, millega välditakse majandustegevuse kahjustavat mõju kaitstavatel aladel. Enamasti ei keelata tegevust, mis on kaitse-eeskirjas kaitseala valitseja nõusolekul lubatud, vaid püütakse kaalutlusõiguse kaudu leida lahendusi, mis loodusväärtusi ei kahjusta, ühitades looduskaitse ja arenduse huvid.

3. Menetluse kirjeldus

Leluselja looduskaitseala kaitse-eeskirja eelnõu avalik väljapanek toimus ... kuni ... 2021. a Keskkonnaameti Kärkla kontoris ja Hiiumaa Vallavalitsuses. Lisaks sai avalikkus kaitse-eeskirja eelnõu, seletuskirja ja kaardiga tutvuda veebis Keskkonnaameti ja Hiiumaa valla kodulehel. Teade kaitse-eeskirja avaliku väljapaneku ja avaliku arutelu kohta ilmus ... 2021. a üleriigilise levikuga ajalehes Õhtuleht ja kohalikus ajalehes Hiiu Leht. Ametlikus väljaandes Ametlikud Teadaanded ilmus kaitse-eeskirja eelnõu avalikustamise teade ... 2021. a.

LKS §-s 9 sätestatud kaitse alla võtmise menetluse käigus saadeti teade kaitse-eeskirja eelnõu avalikustamise, sh avaliku väljapaneku ja avaliku arutelu kohta Hiiumaa Vallavalitsusele, Riigimetsa Majandamise Keskusele, katastriüksuse Leluselja (tunnusega 36801:001:1380) omanikule (lähim naaber), MTÜ-le Eesti Metsa Abiks ja Eesti Erametsaliidule. Teade saadeti elektrooniliselt. Teates tehti ettepanek, et ilma vastava ettepanekuta avalikku koosolekut ei korraldata, ning paluti parandusettepanekud ja vastuväited esitada Keskkonnaametile kirjalikult hiljemalt ... 2021. a. *Koosoleku korraldamise kohta esitati Keskkonnaametile küll küsimusi, kuid ettepanekut korraldada avalik koosolek siiski ei tehtud.*

Tähtajaks (... 2021. a) ühtegi vastuväidet või parandusettepanekut Keskkonnaametile ei esitatud, kuid esitati mitmeid küsimusi nii kirjalikult kui ka suuliselt (telefonitsi) ning MTÜ Eesti Metsa Abiks palus hilinevalt (... 2021. a) ettepanekute esitamiseks lisaaega, mida ka lubati

(ettepanekud paluti esitada hiljemalt ... 2021. a). Uueks tähtajaks esitati tabelis 1 olevad ettepanekud. Ettepanekute tegijatele vastati kirjalikult.

Tabel 1. Ettepanekud Leluselja looduskaitseala kaitsekorra muutmiseks

Ettepaneku tegija	Ettepaneku sisu	Tulemus

Varem, 7. septembrist kuni 5. oktoobrini 2020. aastal toimus Leluselja looduskaitseala moodustamise väljatöötamise kavatsuse avalik tutvustamine. Selle tulemused edastas Keskkonnaamet Keskkonnaministeeriumile 4. novembri 2020. a kirjaga nr 7-4/20/18591 ning see kiri on nähtav Keskkonnaameti dokumendiregistri avalikus vaates (<https://adr.envir.ee>).

4. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Määrus ei ole seotud Euroopa Liidu õigusega.

5. Määruse mõju ja rakendamiseks vajalikud kulutused

Määruse mõju on hea loodus- ja elukeskkonnale, aidates looduskeskkonna säilitamisega kaasa inimeste põhivajaduste ja elukvaliteedi tagamisele. Määrusega laiendatakse kaitseala, täpsustatakse eesmärgid ja kaitsekorda, mis aitab kaasa väärtusliku metsakoosluse ja liikide säilimisele ning nende soodsa seisundi saavutamisele.

Uue kaitsekorra kehtestamine aitab kaasa rahvusvaheliste kohustuste täitmisele, seega on mõju välissuhetele hea. Looduse mitmekesisuse ehk elurikkuse säilitamise ja suurendamise vajaduse sätestavad nii strateegia Euroopa 2020 kui ka tegevuskava Ressursitõhus Euroopa. Sellest tulenevalt on elurikkuse vähenemise peatamiseks ja taastamiseks kinnitatud EL elurikkuse strateegia aastani 2020 (KOM(2011)2441), mis seadis liikmesriigile konkreetsed ja mõõdetavad eesmärgid elurikkuse (liikide ja elupaikade seisundi) parandamiseks aastaks 2020. Kinnitatav õigusakt toetab otseselt nende eesmärkide saavutamist. Lääne-Eesti saared kuuluvad UNESCO biosfääri programmiala (programm MAB ehk *Man and Biosphere*) koosseisu ning kaitstavad alad (kaitse- ja hoiualad ning püsielupaigad) on programmiala tuum- ja puhveralad (sihtkaitsevööndid on tuumalad, piiranguvööndid ja hoiualad on puhveralad), mille hea seisund tagab biosfääri programmiala hea seisundi.

Leluselja looduskaitseala oli juba varem riikliku kaitse all puistuna Putkaste jugapuude kasvukoht ehk Leluselja jugapuud (keskkonnaregistri koodiga KLO1200531). Keskkonnaregistris on kaitsealuse puistu pindala 0,78 ha (kuigi 1958. aastal võeti kaitse alla 2,5 ha suurune ala) ning kaitstav ala suureneb 4,6 ha võrra, mistõttu jääb kaitseala endiselt väikeseks (5,38 ha) ja määruse jõustumisel puudub oluline mõju sotsiaalvaldkonnale, riiklikule julgeolekule, majandusele, regionaalarengule ning riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse korraldusele. Määruse jõustumine ei too kaasa uute organisatsioonide moodustamist.

Planeeringud tuleb kooskõlla viia kehtestatud õigusaktidega. Seega mõjutab määruse kehtestamine ka kehtestatud planeeringuid. Teadaolevalt vastuolusid kehtivate planeeringutega ei ole, mistõttu oluline mõju selles küsimuses puudub. *Eelnõu avalikustamise käigus saadeti kohalikule omavalitsusele ja maa haldajale arvamuse avaldamiseks eelnõu materjalid. Selle käigus ei esitatud vastuväiteid, et määruse jõustumine takistaks kehtivate planeeringute teostamist. LKS § 9 lõike 7¹ punktide 3 ja 4 järgi on avalikustamise üks eesmärk saada menetlusosalistelt neile teadaolevaid andmeid, mis on eelnõuga seotud.*

Vastavalt maamaksuseaduse (edaspidi *MaaMS*) §-le 4 kaasneb eelnõu jõustumisega kohalikule omavalitsusele maamaksutulude vähenemine. *MaaMS* § 4 lõike 3 kohaselt hakkab maamaksusoodustus kehtima kaitse-eeskirja jõustumisele järgneva aasta 1. jaanuaril. *MaaMS* § 4 lõike 1 punkti 1¹ kohaselt kaitsealade sihtkaitsevööndi maalt maamaksu ei maksta ja § 4 lõike 2 kohaselt LKS §-s 31 sätestatud piiranguvööndi maalt makstakse maamaksu 50% maamaksumäära. Kuna kaitstav ala suureneb 4,6 ha võrra ja seni piiranguvööndis olnud 0,78 ha arvatakse sihtkaitsevööndisse, väheneb Hiiumaa valla maamaksutulu arvestuslikult 19 eurot aastas.

Riigimetsamaad võetakse Leluselja looduskaitseala moodustamisel kaitse alla 4,6 ha ja sihtkaitsevööndisse 5,4 ha. Riigimetsa Majandamise Keskuse Hiiumaa metskonna metsa majandamise kava aastani 2022 järgi vähendab 1 ha majandusmetsa range kaitse alla võtmise puidukasutuse tulu 105 eurot aastas. Piiranguvööndi mõju on umbes kümnendik range kaitse alla võtmise mõjust. Arvestades eeltoodut ulatuks iga-aastane saamata jäänud puidutulu lisapiirangute seadmisel 558 euron, kuid 4,5 ha kaitsealast (83%) on metsa vääriselupaigad (VEP207554 ja VEP204670) ja ülejäänu (0,9 ha ehk 17%) on noor mets, mis lähikümnendil raieküpseks ei saa. Seega ei mõjuta kaitseala moodustamine puidukasutuse tulu.

6. Määruse jõustumine

Määrus jõustub kümnendal päeval pärast Riigi Teatajas avaldamist.

7. Vaidlustamine

Määruse üldkorraldusele ehk haldusakti tunnustele vastavat osa on võimalik vaidlustada, esitades halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras kaebuse halduskohtusse. Määruses on üldkorralduse regulatsioon suunatud asja (kinnistu) avalik-õigusliku seisundi muutmisele, hõlmates eelkõige asja kasutamist ja käsutamist reguleerivaid sätteid. Üldkorralduse tunnustele vastavad määruses need sätted, millest tulenevad kinnisasja omanikule või valdajale õigused ja kohustused, mis on konkreetse kinnisasjaga tihedalt seotud ning puudutavad kinnisasja kasutamist või käsutamist. Halduskohtumenetluse seadustiku § 46 lõike 1 kohaselt võib tühistamiskaebuse esitada 30 päeva jooksul kaebajale haldusakti teatavaks tegemisest arvates ja sama paragrahvi lõike 5 kohaselt kaebuse haldusakti õigusvastasuse kindlakstegemiseks kolme aasta jooksul haldusakti andmisest arvates.

8. Eelnõu kooskõlastamine

Eelnõu kooskõlastatakse teiste ministriumidega eelnõude infosüsteemi EIS kaudu.